
KELAM DERS NOTLARI

2.ÜNİTE

KELAM İLMİNDE TEMEL MESELELER

ABDULKERİM BAKIR
İHL Meslek Dersleri Öğretmeni

2. ÜNİTE KELAM İLMİNDE TEMEL MESELELER

1. Varlık Meselesi

Kelam ilminin kendine has temel meseleleri ve bunların anlaşılmasına ve açıklanmasına yardımcı olan yan meseleleri vardır.

Kelam İlminin Ana Konuları (Mesâil/Makâsîd)

İlâhiyyât: Allah'a ve kadere iman konuları

Nübüvvât: Peygamberlere ve ilahi kitaplara iman konuları

Sem'iyât: Meleklerle ve ahirete iman konuları

Kelam İlminin Yan Konuları (Vesâil-Mebâdi)

Varlık   Bilgi   Hüküm   Delil

Kelam ilminin varlık konusuyla ilgilenmesinin sebepleri:

- “Var olarak bilinen şeylerin aslında bir vehim ve zandan ibaret olduğu” iddialarına karşı koymak
- Âlemin varlığının mahiyetini ve Allah ile olan ilişkisini açıklamak

Kelamcılar, soyut bir kavram olan varlıktan (**vücud**) ziyade **var olan şeyler (mevcûd)** üzerine fikir yürütmüşler ve varlıkları sınıflandırmışlardır. Bunlar:

Kadim/ Ezeli Varlık; Varlığının bir başlangıç noktası olmaksızın diğer şeylerden önce mevcut olan ve yokluğu mümkün olmayan mutlak varlık: Allah (c.c.)

Hâdis/ Yaradılmış Varlık; Varlığının başlangıcı olan, sonradan varlık sahasına çıkan; yoktan yaratılmış tüm varlıklar: Allah dışındaki her şey. Âlem.

1.1. Allah-Âlem İlişkisi

- İşaretler ve deliller demektir.
- Yüce Allah'ın var etmesiyle var olmuş hâdis yani başlangıcı ve sonu olan yaratılmış olan her şey.
- Kelam âlimlerine göre âlem "Allah ve sıfatları dışında kalan ve Allah tarafından yaratılmış her şeydir. (küllü mâ sivallâh/mâsivâ)"
- Âlemdeki hiçbir varlık Allah'a (c.c.) benzemez ve her varlık Allah'ın varlığına, birliğine ve O'nun eşsiz sıfatlarına bir delil ve işaret olarak yaratılmıştır.
- Allah ile âlem arasındaki ilişki Yaratıcı ve yaratılan ilişkisidir.

1.2. Madde

- Kelamcılara göre madde atomlardan başka bir deyişle cevher veya cüzlerden oluşur.
- Atomlar sonlu ve sınırlı olup her biri Allah (c.c.) tarafından yaratılmıştır.
- Bu atomların hareket, renk, şekil, tat, koku vb. akla gelebilecek her türlü niteliği ise araz adını alır.
- Arazlar devamlılığı olan nitelikler olmayıp her an Allah (c.c.) tarafından yaratılırlar.

1.3. Hayat

- Materyalist (maddeci) anlayış Tanrı'yı inkâr eder ve hayatın kaynağının madde olduğunu ve maddenin de ezeli olduğunu iddia eder.
- Buna karşılık İslam, hayatın kaynağı ve sebebinin Yüce Allah olduğunu bildirir.
- "Ezelî ve ebedî hayat sahibi, hep diri" anlamında Hayy ve "hayat ve can veren" anlamında Muhyî isimleriyle can verme ve diriltme fiillerinin gerçek faili Allah'tır.

1.4. İnsan

- En güzel şekilde yaratılmıştır ve yeryüzünün halifesi kılınmıştır.
- İlâhi emaneti yüklenmiştir; sorumluluk almıştır. Asli vazifesi Allah'a kulluk etmektir.
- Tabiattaki her şey onun istifadesine sunulmuştur.
- Akıl ve irade sahibidir; yaptıklarından sorumludur. Kötülüğe de yönelebilen bir varlıktır.

- Kalam ilmi insanın özgürlüğüne vurgu yaparak ona sorumluluğunu hatırlatmaktadır.
- İnsana özgürlüğünün mutlak ve sınırsız olmadığını, Allah'ın (c.c.) mutlak kudret ve iradesi ile kuşatıldığını bildirmektedir.

2. Bilgi Meselesi

Kelam ilminin bilgi konusuyla ilgilenmesi inanca ilişkin esasları

- Temellendirmek
- Açıklamak
- Savunmak
- Sistemleştirmek

gibi amaçlar taşımaktadır.

2.1. Bilginin Tanımı

Kelam Âlimlerinin Bilgi Tanımları

- Kişiyi cahillik, şüphe ve zandan uzaklaştıran niteliklidir.
- Tereddüdün zihinde oluşturduğu belirsizliği ortadan kaldırarak kişiyi tatmin edecek tarzda, bir şeyi olduğu hâl üzere bilmektir.

Kelamcılar bilginin tanımından ziyade,

bilginin çeşitleri kaynakları bilgiye ulaşma vasıtaları

gibi konulara daha çok odaklanmışlardır.

Kelam Alimlerine Göre Bilgi Çeşitleri

Kadim Bilgi Allah'ın bilgisi. Herhangi bir vasıtaya, duyulara, düşünmeye vs. ihtiyaç duymayan, ezeli ve ebedi, yokluğu düşünülemeyen, bütün bu özellikleriyle insanın bilgisinden tamamen farklı bir bilgidir.

Hâdis /Yaratılmış Bilgi İnsana ait öğrenme yoluyla sonradan meydana bilgidir.

İnsanın Bilgisi

Zaruri/ zorunlu bilgi Herhangi bir akıl yürütme veya delillendirmeye ihtiyaç duymadan, doğrudan doğruya zihinde oluşan bilgidir. Bedihi (apaçık) bilgi de denir.

Nazari (akıl yürütmeye dayalı) bilgi Ulaşılan veriler üzerine düşünerek, birtakım vasıtalara başvurarak ve delil getirerek oluşan bilgidir. İstidlâli (delillendirmeye ulaşılan) bilgi de denir.

2.2. Bilginin Kaynakları

- Akl-ı selim (Selim akıl)
- Havass-ı selime (Sağlam duyular)
- Haber-i sadık (Doğru haber)
- Kelamcılara göre bu üç bilgi kaynağının her biri farklı bir saha ile ilgili bilgi vermektedir.
- Selim aklın ulaşabildiği bilgiyi duyular, selim duyuların temin ettiği bilgiyi ise selim akıl kazandıramaz.
- Ayrıca selim akıl da sağlam duyular da tek başına haber-i sadıkın (vahyin) verdiği bilgilere ulaşamazlar.
- Dolayısıyla bunların hiçbirinin terk edilmesi düşünülemez.

2.2.1. Akl-ı Selim

- Akıl düşünme, anlama, kavrama ve ayırt etme gücü olarak tanımlanır.
- Selim akıl ise insanın doğru karar vermesini sağlayan, herhangi bir olumsuzluktan veya ortamın kötülüğünden etkilenmeyen, yaratılışındaki temizliği koruyan akla denir.
- Kelam âlimleri akl-ı selimin büyük ölçüde hayır ve şerri, iyi ile kötüyü, güzel ve çirkinini kavrayıp ayırt edebileceğini; insanın bu bilgisi ile yararına olanları tercihe yöneleceğini kabul etmişlerdir.
- Aklın ulaşamayacağı, bulup kavrayamayacağı bilgileri vahiy ortaya koyar, akıl da bunları benimser.
- Onlara göre vahyin ortaya koyduğu hükümlerde akıl ve mantığa aykırı, asla kabul edilemeyecek şeyler yoktur.

2.2.2. Haber-i Sadık

Peygamberden Gelen Haber

Hz. Peygamberin verdiği haber ya da bilgidir. Peygamberden gelen haber hem Kur'an ayetlerini hem de sünneti kapsamaktadır. Vahiy de bir bilgi kaynağıdır.

Mütevâtir Haber

Yalan üzerine birleşmelerini aklın imkânsız gördüğü bir topluluğun rivayet ettiği haberdir. Dinî bilginin aktarım şeklidir.

2.2.3. Havass-ı Selime

- Kalam âlimlerine göre herhangi bir eksiklik ve kusuru bulunmayan duyularla elde edilen bilgiler; aklın doğruluğuna apaçık hüküm verdiği zorunlu bilgilerdir.
- Salim duyular vasıtasıyla bu şekilde zorunlu bir bilgi olduğu için duyuların verdiği bilgi akıl yürütmeye elde edilen bilgiye göre daha kesin ve bağlayıcı olarak değerlendirilmiştir.

2.3. İman-Bilgi İlişkisi

- Kelamcıların bilgi konusuyla ilgilenmelerinin temel sebeplerinden birisi imanla bilgi arasındaki doğrudan ilişkidir.
- Çünkü iman özü itibarıyla bilinçli bir tasdik, benimseme ve kabullenme eylemidir.
- Bu tasdik ve benimsemenin gerçekleşmesi için bilgi şarttır.

2.4. Akıl-Vahiy ilişkisi

- Kelamcıların çoğunluğuna göre akıl Allah'ın varlığını ve birliğini idrak edebilecek bir potansiyele sahip olsa da vahiyden bağımsız olarak bir hüküm koyması, özellikle de bir inanç esasını belirlemesi mümkün değildir.
- Akıl vahiy tarafından ortaya konulan hükümlerin anlaşılması, yorumlanması, işlenmesi ve delillendirilmesini gerçekleştirir.
- Ancak yaratıcıya karşı sorumluluklarının ne olduğunu ve bu sorumlulukları ne şekilde yerine getireceğine karar veremez. Bu hususlar insana vahiy ve nakil (yani Kur'an ve sünnet) yoluyla bildirilmekte ve bu şekilde birer inanç esası hâline gelir.

3. Delil

Doğru bir düşünceyle bakıldığı zaman, insanın sonuca ulaşmasını sağlayan; **kendisiyle başka bir şeyin de bilgisine ulaşılan şey**. Nakli deliller ve akli deliller olarak iki başlık altında inceleyebiliriz.

3.1. Naklî Deliller

Öncülleri, ayet ve hadislere dayanan delile naklî ya da dinî delil denir. Herhangi bir konuda naklî deliller söz konusu ise kelamcılar vahiy yoluyla gelen bu delilleri esas alırlar.

Mesela “Allah’ın emrini terk eden asidir; her asi de cehennem ateşini hak etmiştir.” cümleleri birer **naklî delildir**. Çünkü bu ifadeler “Emrime asi mi oldun?” ve “...Kim Allah ve Resûlü’ne karşı gelirse onun için cehennem ateşi vardır...” mealindeki Kur’an ayetlerine dayanmaktadır.

- Dinî delillerin inanç sahasında **mutlak hüküm ifade etmeleri için** hem varlığında şüphe olmaması hem de göstermek istediği **mana açısından açık ve kesin olmaları** gerekir.
- Bu özellikte olan **deliller de muhkem ayetler ile muhkem-mütevâtir hadislerdir**.
- Ayetlerin tamamının Allah’ın (c.c.) vahyi olduğu hususunda şüphe yoktur ancak **bir kısmı işaret ettiği manayı açık biçimde ortaya koymadığı ve yoruma açık olduğu için muhkem değildir**.
- **Hadislerin ise Mütevâtir olanları dışında kalanların**, bizzat Hz. Peygamber’in ağzından çıktığı şekliyle bize ulaştığı konusunda mutlak bir kesinlikten de bahsedilemez.
- Dolayısıyla **müteşabih ayetler**, mütevâtir seviyesinde ama **müteşabih olan hadisler** ve **mütevâtir olmayan hadisler** inanç konusunda tek başına itikat esaslarını belirlemede **kesin delil olarak kullanılamaz**.
- Sadece bunlara dayanarak bir **inanç esasını belirlenemez**, bunlardan hareketle **kişinin mümin ya da kâfir olduğuna hükmedilemez**.

3.2. Akli Deliller

Öncülleri akla dayanan delile **akli delil** denir. Kesin olan **akli delile burhân ve huccet** adı da verilir.

Akli delillere dayanarak akıl yürütme (istidlâl) üç şekilde yapılır:

Tümdengelim (ta'lîl, dedüksiyon): Bütünden parçaya veya sebepten sonuca gidiş.

Tümevarım (istikrâ, endüksiyon): Parçadan bütüne veya sonuçtan sebebe gidiş.

Kıyas (temsîl, analogi): Parçadan parçaya gidiş; iki şey arasındaki benzerliğe dayanarak birisi hakkında verilen hükmü diğeri hakkında da vermek.

Kelamcılar ele aldıkları meselelerde yerine göre **hem naklî hem de akli delilleri kullanmışlardır. Naklî deliller olarak ayet ve hadisler; akli delillerde tümdengelim, tümevarım ve kıyas yöntemlerine** başvurmuşlardır. Varlık, bilgi gibi kelami konuların izahında kelamcılar bilimsel verilere, tecrübeye, deney ve gözleme de yer vermişlerdir.

4. Hüküm

Mantıkta hüküm, **bir şeyi tasdik veya inkâr etmek**; iki kavram ve iki şey arasında "böyledir" veya "değildir" tarzında olumlu veya olumsuz bağlantı kurmak demektir.

Dinde ise, akıllı ve ergenlik çağına gelmiş insanların, yani mükelleflerin fiil ve davranışları ile ilgili farz, vacip, sünnet, haram, mekruh gibi nitelermeler ortaya koyan **dinî ve ilâhî hitaba** hüküm adı verilir.

Hükümler dinî hükümler ve akli hükümle olarak ikiye ayrılır.

Dinî hükümler;

Dinî hükümler (**ahkâm-ı şer'îyye, ahkâm-ı ilâhiyye**), ayet ve hadislerden çıkarılan hükümlerdir.

Akli hükümler;

Aklın verdiği hükümlerdir.

4.1. Dinî Hükümler

İslam'da Dinî Hükümler üç başlıkta incelenir:

İtikadi Hükümler: Akaid ve kelam ilimlerini incelediği **iman esasları ve inançla** ilgili konulardır.

İtikadi hükümler;

- Kesinlik
- Açıklık
- Değişmezlik
- Bütünlük/bölünmezlik içermelidir.

Amelî Hükümler: Fıkıh ve İslam hukuku ilimlerinin incelediği **ibadet ve muamelat** konularıdır.

İbadetler: Yüce Allah'a kulluk ifade eden hükümlerdir. Allah'ın hakkıdır. **Değişmezler.**

Muâmelât: İnsanlar arasındaki hukuki, beşerî ve sosyal ilişkileri düzenleyen hükümlerdir. Muamelât ile ilgili konularda

İctihad gerekebilir.

Ahlaki hükümler: Ahlak ve tasavvuf ilimlerinin incelediği **iyi ve kötü huylar, kalbî ve vicdani hükümlerle** ilgili konulardır.

4.2. Akli Hükümler

Akıl, var oluş ve gerçekleşme ile ilgili olarak üç türlü hüküm verir:

Vâcip : Varlığı zâtının gereği olan, var olmak için bir sebebe muhtaç olmayan, yokluğu düşünülemeyen varlık. Allah'ın varlığı.

Mümkün/Câiz : Varlığı veya yokluğu zâtının gereği olmayan, var olmak için bir sebebe muhtaç olan, var olması da yok olması da eşit derecede imkân dâhilinde bulunan varlıktır.

Mümteni : Yokluğu zâtının gereği ve zorunlu olan, dış dünyada varlığı düşünülemeyen, varlığı ve gerçekleşmesi imkânsızolan demektir.